

ציור של לב ענק בצבע

ורוד

עודד מנדה-לוי: מיליון פחות אחת, אבן חושן 2015, 39 עמ'

מיליון פחות אחת הוא סיפור התבגרות וחניכה, הכתוב כפואמה עדינה של התבוננות: התבוננות במרחב והתבוננות עצמית. בספרו העיוני לקראת את העידן (רסלינג, 2010), העוסק בחוויה האורבנית בסיופורת העברית, כותב עודד מנדה-לוי: "הקושי להשיג את המראות המקוטעים, את ההשתנות המתמדת והמהירה של המרחב ואת שפע הפעולות המתרחשות בו בעת ובעונה אחת, הוא מאמאפיינייה המרכזיים של ההתבוננות בעיר הגדולה. לבר מן התמורות בתוך המרחב העירוני, מתקיימים כל העת גם שינויים של המרחב העירוני, הן בהיבט הפיזי (מראה, תכנון, ארכיטקטורה), והן בהיבט התרבותי (סמל, מעמד, ממד אנושי). השוואת עיר מסוימת בכמה פרקי זמן או השוואת של ערים אחדות בנקודת זמן אחת עשויות להמחיש הבדלים עמוקים. עיר אינה יכולה שלא להשתנות, ההשתנות היא עצם טיבה." אבחנה זו מתממשת בחוויית ההתבוננות של הרובר המספר שני פרקים מקורות ילדותו והתבגרותו בעיר הגדולה. המרחב התל-אביבי נוכח מאוד ביצירה ומשמש בה הרבה יותר מרקע של מקום. למרחב האורבני הזה, שמרכזו בשדרות ח"ן וסביבו הרחובות ההומים ברעש: אבן-גבירול, הנביאים ומרמורק, יש תפקיד ייצוגי המחדד את ההוויה הסואנת המשתוללת בנפשו של הילד המתבגר, הנתקל לראשונה בחייו בשתיים מהעוצמתיות שבחוויות הקיום: אהבה ומוות. העובדה שמדובר בילד ולאחר מכן בנער אשר קורא ומאזין למוזיקה, מגבירה את רגישותו לאירועים אליהם הוא נחשף הן באופן ממישי והן כצופה מן הצד.

עודד מנדה-לוי מיליון פחות אחת

סיפורו של הילד שהפך לנער נע בין שתי תקופות חיים, המתערבבות זו בזו לאורך היצירה: הראשונה בהיותו ילד בגן ובכיתה א', והשנייה כמתבגר, תלמיד תיכון בזמן שבייתה ארוכה. כילד הוא נחשף לראשונה בחייו לחולי ולמוות, וכמתבגר הוא מתוודע ליצר התשוקה המתעורר בו. הנופים המתחלפים של העיר, על שינויי עונות השנה, משמשים קווי מתאר של הנפש, המפעילה את הגוף הנע במרחב - לפרקים מכוחם של הרגל ושגרה, ולפרקים מתוך כמיהה נואשת ממש לחום ולמגע. היצאה מהמרחב הביתי העוטף וההינתקות הטבעית מההורים ומבני המשפחה הקרובים - אל המרחב הציבורי של השיטוט ברחובות - מעצבות את המעבר מסביבה תומכת של אהבת אם לבנה

הצעיר, אל סביבה זרה ולעיתים מנוכרת, המזמנת תסכול ואכזבה. אף על פי כן, יש כאן מהלך של למידה - האם ביקשה ללמד את בנה לחשב כמה זה מיליון פחות אחת ומיליון פחות שתיים, כאילו ידעה שהפרידה ממנה תחייב אותו להתמודד עם החסר, עם הפחות מהמיליון שמייצג עבור ילד את המושלם, את הכי הרבה שיש.

עוד כותב מנדה-לוי בלקראת את העידן: "ברור שמרכזיותו המחולטת של הממד האנושי בהגדרה של העיר ובניסיון לתפוס עירוניות, מובילה להתבוננות יחסית התלויה בדרך ראייתם הסובייקטיבית של בני אדם את העיר ובהבנתם את המקום. מלבד הניסיונות הקיימים להכליל את יחסי אדם-עיר, ניתן מקום מרכזי לנקודת התצפית (המנטלית במקרה הזה) של הפרט, למצבו, לרקע הביוגרפי שלו ולעמדתו המוקדמת כלפי המקום." ומנדה-לוי מצטט מספרו של איטאלו קאלווינו, העדים הסמויות מן העין: "מצב-רוחו של המתבונן בה, הוא אשר העניק לעיר את צורתה." יופיו של מיליון פחות אחת נובע בראש ובראשונה מההתבוננות היחסית הזאת, כלומר בדרך ראייתו הסובייקטיבית והמהורהרת של הגיבור המתבגר, אשר מצב רוחו המשתנה ורכי-ההתפוכות מעניק לתל-אביב את צורתה.

כך למשל תיאורים של העיר בלשון מטאפורית מבהירים את מידת חיוניותה לביטוי רגשותיו של הנער שהשוטטו שלו ברחובותיה הם כמסע של ממש: "הרחוב נפנף שפתיים וריסים/ ובחלונות הראווה ראיתי מרוח/ חיוך צבעוני שלא הצלחתי למחוק/ יו, אמרתי לעצמי, יו. חזרתי לעבודה..." - ארבע שורות קצרות המכילות בתוכן שילוב מקסים של שירה ופרוזה, המעניקות לסיטואציה של ביקור דרמטי אצל בחורה מסתורית, שהיתה לחונכת המינית הראשונה, ממד של מיווג הרחוב - הגוף - הנפש, עד כדי כך, שלמחרת בשוכו של הנער אל אותו בית חלומות שבשדרות ח"ן, הוא מתאר את הטיפוס במדרגות כעלייה לגן עדן.

תפיסה פסיכולוגית שכיחה רואה בהתבגרות מהלך של סילוק מגן עדן, ואכן מסע התבגרותו של הגיבור ברחובות העיר כולל גם את סילוקו: "לאורך השדרה כשהיא איננה עוד/ הלכתך/ ביקשתי שתופיע/ עמדת/ לבדי עמדת/ כבר נמחקו השעות/ עיניים זרות מצמצו לעברי/ בשפת סתרים נמאסה/ הבתים עלי/ הכבישים עלי/ כל פרצוף/ הימים חלפו אבודים." למרות שמדובר בעיר רועשת, הומה אדם, נותר הנער בדממת אובדנו, בבדידותו: "כלילות/ השדרה ריטטה בין רגליהן של/ נשים/ ואני לבד/ תחת שמים וצמרות של עצים/ אל עצמי קראת/ עודדי?/ עודדי?"

העיר מתפקדת כאן כמציאות אמורפית, שהחסות שהיא נותנת כה מעורערת, עד שנוצר ספק לא רק באשר לקיומה של אותה אשה, שהעניקה מחסדיה ונעלמה, אלא גם לקיומו של הנער הקורא בשמו שלו: עודד, עודדי. "עולם של פלאים" הוא עולמו של המתבגר, הנתון אמנם בתוך מציאות קונקרטית של מקום חמן, אבל שבו בתוך עולם פנימי עדין, מהורהר

ומעורער, בו כל רגע עשוי להוליד אושר גדול או מפלה צורכת. מקסים השילוב בין פנים לחוץ - לא רק בין הנפש לגוף, אלא גם בין הבית לרחוב, בין הבדיה לאמת, בין מות החלום למוות הממשי.

מפגש פלאי אחד בין הנער לבחורה המסתורית - האשה הגדולה מן החלומות, שספק התרחש במציאות, ספק בדמיון, מוביל אחריו ארבעה ניסיונות כושלים לשחזר את אותו אירוע מכונן. תיאורי הכישלונות הללו מצמיחים, כי הם ממחישים באופן אכזרי עד כמה המציאות יכולה להביס את הדמיון. ימי השביטה הגדולה פינו את זמנו של הנער לשקוע בקריאת החטא ועונשו בין משחקי הכדורסל, הביקורים בחנות התקליטים והעבודה הזמנית בבית המלאכה הקטן למוצרי חשמל. האופן שבו מועקת הנפש של רסקולניקוב מציפה את לבו של הנער מעצבת את ההכרה של שניהם בצורך שלא בא על סיפוקו.

בהקשר לכך מעניין הדמיון בין כריכתו הישנה של החטא ועונשו, עליה מוטבע דיוקנו המנוקד והקודר של דוסטויבסקי, לבין עטיפת מיליון פחות אחת עליה מתנוסס דיוקנו של ילד, אף הוא מנוקד וקודר. אפשר שזיקה זו, בתוספת התוגה השורה על גיבורי שתי היצירות, מסמלת את התהליך שיש לעבור בדרך להשלמה ולקבלה עצמית. עודד, גיבור היצירה שלפנינו, פוגש את אלינה איוונובה, הזקנה הנרגנת שנפלה קורבן לטירופו של רסקולניקוב, אלא שבניגוד לגיבור הרוסי, מצליח הגיבור התל-אביבי להתאפק, לעזוב את הבית שהשיב שוב ושוב את פניו ריקם, ולנהוג כמי שמקבל על עצמו את גזרת המציאות בהשלמה בוגרת: "כשיצאתי מהבית בשדרות ח"ן/ [...] שמעתי את עצמי בעצמי מדבר/ הביתה, הביתה/ והדרך ארוכה, כברת ביץ חוהמה/ הלכתי, ועוד הלכתי/ [...] עצמתי עיני, פקחתי עיני/ טלטלתי ידיים/ פלגי צחוק רפרפו באוויר/ על השדרה נמתחה שקטה/ יריעה של תכלת בלא עב קל/ עולם של פלאים/ שמעתי את עצמי בעצמי מדבר. וככל שהמשכתי ללכת/ נתמעטו הקולות/ ושילחתי הפנים לשלום/ וכתום של שמש כבר האיר/ גגות ודורים."

ההיעלמות המסתורית של ציור הלב הענק בצבע ורוד שעוטר את קיר הכניסה לדירה שבה התרחש הבלתי ייאמן, עשויה לרמוז לתהליך ההבנה, למעבר מאי-ידיעה לידיעה, שעבר הגיבור המתבגר בגילוי שישנם דברים שלא ניתנים להשגה בעולם הזה, והמיליון לעולם יהיה פחות אחת, ועדיין לדמיון בכלל ולספרות בפרט אולי אין די כוח להחליף מציאות אחת באחרת, אך יש בהן, לכל הפחות, כדי לאחות קמעא את שברי הקיום. השביטה הגדולה היתה תקופה טובה להתבגרות, כי דווקא אז ניתנה הזדמנות לבוא במגע שלם עם העולם האמיתי. ברדיו אמנם "ניגנו כל הזמן את זה לא כל כך נעים לראות גן סגור", אבל זה היה בדיוק הזמן שבו נפתח גנו הפרטי של הנער המשוטט ברחובות תל-אביב. הוא זכה לחסד קצר-מועד לשוב אל גן העדן האבוד, רגע לפני שכולנו מגורשים ממנו בעוגמה עם הגיענו לבגרות.

יובל פז